

u prolazu

oktavio paz

1

Istinska književnost je ona koja se dotiče večnih tema. Ja naprotiv mislim da je upravo lažna ona književnost koja se krije iza maske večnosti i njenih velikih reči. Istinsku književnost stvaraju osećanja i svakodnevni život, naša relativna stvarnost; samo kroz svakodnevno i relativno možemo nazreti ono što je trajno. Kažem trajno a ne večno jer je večnost za nas nevidljiva. Teolozi i metafizičari pružili su nam neodredene nagoveštaje ali mi je ne možemo ni videti ni imenovati pesničkim jezikom.

2

Istinska književnost je ona koja kroz maštu i laž govori skrivene istine. Varijanta ove ideje je da književnost izmišlja stvarnost. Ova tvrdnja dokazana je velikim književnim delima koja su učinila da posumnjamo u stvarnost. Moderna književnost počinje u trenutku kada Don Kihot otvara oči i počinje da sumnja: nije siguran da li su džinovi sa kojima se bori stvarno džinovi ili vetrenjače. Stvarnost prestaje da bude ono što vidimo i dotičemo da bi se pretvorila u projekciju naših opsesija.

3

Odnosi između književnosti i stvarnosti su neodređeni jer književnost nije ni filozofija ni religija; ona je umetnost stvaranja govornih oblika. Sama književnost je skup oblika iskazanih rečima koje nose značenje. Književna dela su prenosioci osećanja. Njihova savršenost je u sposobnosti da prenose različita i uzastopna značenja do različitih i uzastopnih čitaoca.

4

U XVI i XVII veku teologija je bila hrana poezije i književnosti. Danas je njeno mesto zauzela politika a književna kritika je zamenjena psihologijom i sociologijom. Nikakvo čudo: politika je velika strast XX veka kao što je u Vizantiji bilo obožavanje ikona. Zbog svega ovoga ne čudi što su informacije koje smo čuli o književnoj situaciji u SAD i Evropi zasićene sociologijom i politikom. Priznajem da su me rastužile. Ukazale su nam na prazan prostor u samom središtu naše civilizacije: tamo gde je ranije postojala duša sada je praznina, rupa. Nije reč o starom nezavisnom odnosu između društva i književnog stvaraoca neumorno opisivanih među pesnicima i romanopiscima još od romantizma, već o nečem drugom: reč je o viziji savremenog društva kao mehanizma koji se neprekidno kreće a čiji su pokreti bez ikakvog pravca i osećaja.

Ovakvi opisi nihilizma liberalnih demokratija Zapada bez sumnje su istiniti; međutim, mene, Meksikanca podseća na čuveni razgovor između Rosinanta, mršavog Don Kihotovog ključeta i Babieke, snažnog Sidovog konja. Podstaknut nesrećnim i melanholičnim Rosinantovim izgledom blistavi Babieka mu kaže: »Metafizičan si« a Rosinant mu odgovara: »to je zato što ne jedem«. . . Ali nesreća i nezadovoljstvo evropljana i severoamerikanaca ne potiče od gladi već od izobilja. Nalazimo se pred nečim što bi mogli nazvati »nesreća blagostanja«. Ne kažem da su ove nesreće nestvarne ali podvlačim njihov paradoksalan i na izvestan način sotonski karakter. Mada ne znam kako da im pomognem (može li se to?) podsećam svoje kolege da su očajanje, samoća i bezosećajnost bili izvori inspiracije nekih velikih pesnika i proznih pisaca: Bodlera, Ničea, Kafke, Eliota.

5

Izlaganja evropljana i severoamerikanaca možda prestrogo predstavljaju stanja u njihovim književnostima i društvima. Kad sam ih čuo priznajem da sam se uplašio da će izlaganja o našoj situaciji zvučati suviše ugodno i entuzijastički. Na sreću nije bilo tako. Od svih naročito me impresioniralo kratko izlaganje Luis Rafael Sančesa. U pravu je: više nije moguće zaustaviti snažno¹ *chantage* kritičara koji nam neumorno govore o društvenoj odgovornosti latinbameričkih pisaca a zaboravljaju da je naša najveća i prvenstvena obaveza upravo sama književ-

nost. . . Ipak, smatram da treba pomenuti neke nedostatke i neumerenosti latinoameričke književnosti. Među neumerenostima: zloupotreba jezika, mešanje rečitosti i prave poezije, ukus za izvanredno i neobično, učenost i prigovor, odbojnost prema pripadanju, ideološki bes. Među nedostacima najveći je nedostatak istinske, kritičke misli. Ima nama svima poznatih izuzetaka: Vargas Ljosa i još po neko, ali je to nedovoljno. Nedostatak kritičnosti je drugo lice neumerene ljubavi za reč. Ovaj nedostatak je ozbiljan jer je kritika jedan od osnovnih elemenata moderne književnosti: svi smo mi deca Kanta i Prosvetiteljstva. Isto tako i pisaca koji se smeškaju i sumnjaju: Hjumana, Voltera, Šterna.

Da pomenem samo dve karakteristike moderne književnosti u Latinskoj Americi. Jedna je intimni odnos između poezije i mašte. Bez savremene poezije koja je otvorila i istražila mnoge oblasti do tada nepoznate, latinoamerički roman i priča bili bi neobjašnjivi; isto tako naša poezija mnogo duguje fantastičnoj prozi. Druga karakteristika: jedinstvo naše književnosti uprkos političkim granicama i mnoštvu naroda koji čine Latinsku Ameriku. Ne postoji čileanska, kubanska, argentinska ili meksička književnost: samo je jedna latinoamerička književnost. Postoje porodice pisaca ali su one estetskog karaktera. Latinoamerička književnost je raznovrsna ne zbog različite nacionalnosti autora već zbog raznovrsnosti dela, stilova i temperamenata.

6

Bilo je osvežavajuće čuti izlaganje ruskih pisaca. A pre svega bilo je dirljivo videti kako za istim stolom sede Siniavski i Bitov, Brodski i Čukontsev. Nezaboravno je bilo i majstorsko izlaganje Efim Etkinda O književnom životu u SSSR u 1986. Saopštio nam je velike novosti: ruska književnost ne živi samo u izgnanstvu već i na ognjištu, u zemlji koja nam je dala tolike zavidujuće pesnike i prozaiste. Životnost panorame koju su nam otkrili Etkind i Bitov bilo je poput udara vetra, oštrog ali okrepljujućeg, u jednom ambijentu najvećih ograničavanja stvaralacke slobode krajem veka. Čukontsev govor učinio je da još vatrenije želimo da se otvore vrata i prozori SSSR-a okrutno i glupo zatvoreni više od pola veka. Ne, nije slovenska duša književna izmišljotina niti metafizički pojam, danas potvrđujemo da je ona društvena, istorijska i pre svega duhovna stvarnost.

7

Ruski pisci sa obe strane granice nisu nam otkrili košmar rođen iz okrivljujućeg izobilja i egoizma: njihovi izveštaji i razmišljanja učinili su da nazremo očigledne nedostatke i pritiske. Dok sam ih slušao pomislio sam kako je gotovo nemoguće odvojiti političko pitanje od književnog. Ali odnosi između politike i književnosti nisu onakvi kakvima smo ih zamišljali u mladosti i koje i danas u Latinskoj Americi podržavaju mnogi zaslepljeni ideolozi. Ne radi se više o revolucionarnoj ideji jednakosti i slobode putem poezije i proze; sada je reč o slobodi mašte. Pitanje književnosti je neodvojivo od političkog pitanja jer je sloboda književnog izraza vid opštegradanske slobode. Borba pisca protiv cenzure deo je opšte borbe za ljudska prava. To važi kako za SSSR, Poljsku, Čehoslovačku, Mađarsku, Rumuniju i Bugarsku tako i za Čile, Paragvaj, Kubu i mnoge druge zemlje Afrike, Azije i Latinske Amerike. Isti slučaj je sa Meksikom. Iako su okolnosti u mojoj zemlji neuporedivo bolje, sloboda koju uživamo mi meksički pisci biće nesigurna sve dok se demokratija ne ostvari u svim delovima života u zemlji. U liberalnim demokratijama Zapada sloboda stvaranja se suprotstavljaju najpodmuklijim opasnostima ništa manje varvarskim od političke i ideološke cenzure netolerantnih zemalja: te opasnosti su tržište i publicitet. Podrediti književnost sa svojom jedinstvenom i neobičnom prirodom zakonima tržišta znači sustinski je izmeniti. Moderna književnost, rekao je Blejk, je savez sa davolom: ona je andeo koji kaže »Ne«.

Vašington, 26 april 1987

¹ učenjivanje